ROCZNIKI PSYCHOLOGICZNE / ANNALS OF PSYCHOLOGY
2016, XIX, 2, 221-237
DOI: http://dx.doi.org/10.18290/rpsych.2016.19.2-2pl

MARIA KŁYM-GUBA[a]
JAN CIECIUCH[a,b]
[a]Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Instytut Psychologii
[b]Universität Zürich

DYNAMIKA POSZUKIWANIA TOŻSAMOŚCIOWEGO W RÓŻNYCH DOMENACH WE WCZESNEJ ADOLESCENCJI: WYNIKI BADAŃ PODŁUŻNYCH

Zgodnie z klasycznym, rozwojowym, ujęciem tożsamości, zapoczątkowanym przez Marcię, istnieją dwa podstawowe procesy kształtowania tożsamości: poszukiwanie i zaangażowanie. Pierwszym krokiem na drodze do osiągnięcia dojrzałej tożsamości jest poszukiwanie. Celem prezentowanych badań była analiza dynamiki poszukiwania w okresie, kiedy się ono pojawia, czyli we wczesnej adolescencji. W badaniach podłużnych (z trzema pomiarami co pół roku) wzięło udział 327 dorastających w wieku od 11 do 15 lat (M = 13,26; SD = 1,20) – uczniów szkół podstawowych i gimnazjów. Grupa była zrównoważona pod względem płci (45% dziewcząt). Jako narzędzie pomiaru wykorzystano Kwestionariusz Wczesnego Poszukiwania Tożsamościowego (*Early Identity Exploration Scale*, EIES), który umożliwia pomiar poszukiwania tożsamości w dwunastu domenach: wygląd fizyczny, czas wolny, rodzina pochodzenia, praca, relacje chłopak–dziewczyna, formowanie własnego zdania, postrzeganie własnego miejsca w cyklu życia, autorefleksja, przyszłość, przyszła rodzina, światopogląd i stosunek do zasad. Analizę przeprowadzono w modelu latentnych krzywych rozwojowych. Okazało się, że w niektórych domenach nasilenie poszukiwania systematycznie wzrasta, mimo stosunkowo krótkiego czasu badania (wygląd fizyczny, praca, relacje chłopak–dziewczyna i światopogląd), przy czym jedynie w domenie relacje chłopak–dziewczyna nie stwierdzono interpersonalnego zróżnicowania nasilenia owego wzrostu. Okazało się również, że istnieje istotne zróżnicowanie interpersonalne w poziomie poszukiwania w punkcie wyjścia we wszystkich rozpatrywanych domenach.

Słowa kluczowe: tożsamość; poszukiwanie tożsamościowe; domeny tożsamości; wczesna adolescencja; Kwestionariusz Wczesnego Poszukiwania Tożsamościowego; badanie podłużne.

Adres do korespondencji: MARIA KŁYM-GUBA – Instytut Psychologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ul. Wóycickiego 1/3, bud. 14, 01-938 Warszawa; e-mail: mariaklym@gmail.com

Projekt, współfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki (nr decyzji DEC-2013/09/N/HS6/03020), pt. „Poszukiwanie początków kształtującego się poczucia tożsamości i ich predyktory” (kierownik projektu: mgr Maria Elżbieta Kłym).

Zgodnie z psychospołeczną teorią Erika H. Eriksona (1959) rozwój psychospołeczny następuje w występujących po sobie stadiach, a jego przebieg zależy od wcześniejszych doświadczeń jednostki i poradzenia sobie z zadaniami rozwojowymi istotnymi w poprzednich stadiach. W okresie dzieciństwa człowiek gromadzi wiedzę o świecie i o sobie oraz nabywa poczucia fizycznej i psychicznej odrębności od innych ludzi. Na tej podstawie w okresie dorastania zaczyna się rozwijać poczucie tożsamości, rozumianej jako ciągłość w czasie i integralność. Kształtowanie poczucia tożsamości jest procesem, który toczy się przez całe życie (Erikson, 1950; Tesch i Whitbourne, 1982; Whitbourne, 2002), jednak najbardziej intensywnie dzieje się to w okresie adolescencji.

Analiza literatury dokonana przez Brzezińską (2006) wskazuje na cztery kluczowe aspekty tożsamości człowieka z jego osobistej perspektywy: poczucie odrębności, poczucie identyczności, poczucie ciągłości i poczucie integralności. Zatem poczucie tożsamości to wizja własnej osoby, będąca efektem gromadzenia informacji na swój temat, oceniania ich i autorefleksji – poczucie bycia tą samą osobą, pomimo zmian zachodzących w otoczeniu, a także zmian zachodzących w danej osobie. Zgodnie z konceptualizacją Marcii (1966) tożsamość kształtowana jest dzięki podejmowanemu poszukiwaniu i zaangażowaniu. Poszukiwanie odnosi się do aktywnej eksploracji, rozważania i kwestionowania różnych alternatywnych wyborów tożsamościowych i służy temu, aby w kolejnym kroku świadomie podjąć zaangażowanie, czyli dokonać wyboru, podjąć decyzję i przyjąć na siebie zarówno bliskie, jak i dalekie tego konsekwencje. Poszukiwanie jest więc kluczowym procesem w okresie, w którym adolescenci rozpoczynają kształtowanie tożsamości. Co więcej, zgodnie z modelem Marcii poszukiwanie jest pierwszym i zarazem koniecznym warunkiem do uformowania dojrzałej tożsamości.

Niniejszy artykuł ma na celu analizę dynamiki poszukiwania tożsamości w początkowej fazie tego procesu, czyli w okresie wczesnej adolescencji.

Poszukiwanie tożsamościowe i jego obszary

Według Marcii poszukiwanie i zaangażowanie są podejmowane z różnym nasileniem w różnych obszarach tożsamości (zwanych też sferami lub domenami). Jednym z głównych założeń jego modelu było przyjęcie sfer światopoglądowej i zawodowej za kluczowe dla kształtowania tożsamości. Paradygmat ten powstał jednak pół wieku temu i z czasem coraz mniej przystawał do intensywnie zmieniającej się rzeczywistości świata i stylu życia, w tym coraz bardziej powszechnych zmian następujących w cyklu życia człowieka we wszystkich

jego sferach (Stephen, Fraser i Marcia, 1992; Brzezińska i in., 2012). Propozycja Marcii była zatem w kolejnych dekadach modyfikowana i uzupełniana, w konsekwencji czego powstały bardziej rozbudowane modele (m.in. Luyckx, Goossens, Soenens i Beyers, 2006; Crocetti, Rubini, Luyckx i Meeus, 2008), w których dokonana została również rekonceptualizacja poszukiwania, procesu szczególnie istotnego dla niniejszych badań dotyczących początków kształtowania tożsamości. Jako pierwsi na potrzebę wewnętrznej redefinicji wymiaru poszukiwania opisanego przez Marcię zwrócili uwagę Meeus i współpracownicy (Meeus, Iedema i Maassen, 2002), wskazując zasadniczą różnicę pomiędzy poszukiwaniem podejmowanym przed wyborem konkretnego zaangażowania a tym podjętym po jego dokonaniu.

We współczesnych badaniach tożsamości wymienia się różne typy/rodzaje poszukiwania. Ze względu na występujące pomiędzy nimi różnice jakościowe wyróżnia się: poszukiwanie szerokie, poszukiwanie głębokie oraz poszukiwanie ruminacyjne.

Wymiar poszukiwania szerokiego został zaproponowany przez Luyckxa i jego współpracowników oraz przedstawiony w pięciowymiarowym modelu formowania tożsamości (Luyckx i in., 2006; Luyckx i in., 2008). Ten rodzaj poszukiwania jest zwykle rozumiany zgodnie z definicją poszukiwania zaproponowaną przez Marcię (1966) – jako odkrywanie, dociekanie, zbieranie informacji o różnych istniejących alternatywach istotnych dla tożsamości (Luyckx i in., 2006, 2008). Występuje ono na samym początku kształtowania tożsamości, stanowiąc niejako wstęp do procesu decyzyjnego, i może prowadzić do podjęcia zaangażowania.

Poszukiwanie dotyczące obszaru już realizowanych zobowiązań, podejmowane w celu ich weryfikacji i pogłębienia, jest określane w literaturze jako poszukiwanie głębokie. Pod taką nazwą zostało ono ujęte w pięciowymiarowym modelu formowania tożsamości (Luyckx i in., 2006, 2008) i zdefiniowane jako zbieranie przez jednostkę jak najbardziej kompletnych informacji o przedmiocie i treści jej bieżących wyborów. Crocetti, Rubini i Meeus (2008) w modelu trzech wymiarów kształtowania tożsamości podobnie opisują poszukiwanie głębokie jako stopień, w jakim jednostka aktywnie i odpowiedzialnie radzi sobie z istniejącym zaangażowaniem, szukanie nowych informacji na temat jego przedmiotów oraz rozmawianie z innymi o swoim aktualnym zaangażowaniu i dokonanych wyborach.

Poszukiwanie ruminacyjne (Luyckx i in., 2008) zostało wyróżnione w pewnej opozycji do opisanych wyżej dwóch rodzajów poszukiwania tożsamości, a jednocześnie w celu uzupełnienia katalogu rodzajów poszukiwania. Jest to

dezadaptacyjny rodzaj poszukiwania, związany z negatywnymi aspektami funkcjonowania psychologicznego i „przeżuwaniem” negatywnych emocji. Wyróżnienie poszukiwania ruminacyjnego proponowane jest w pięciowymiarowym modelu formowania tożsamości (Luyckx i in., 2008). Dodatkowo Słowińska i Oleszkowicz (2012) wykazały, że zarówno poszukiwanie szerokie, jak i głębokie może przyjmować formę ruminacyjną lub nieruminacyjną – bez względu na to, jakiego obszaru dotyczy.

Przyjmując za Eriksonem (1950), że krytycznym okresem dla formowania się tożsamości jest czas dorastania, oraz za Marcią (1966), że droga do podjęcia zaangażowania prowadzi przez wstępne poszukiwanie i rozważanie alternatyw, można postawić tezę, że w początkowych etapach kształtowania tożsamości zachodzi raczej poszukiwanie szerokie niż głębokie. Podjęcie poszukiwania głębokiego zakłada bowiem istnienie już ustanowionych i świadomie przyjętych na siebie przez jednostkę zobowiązań. W okresie wczesnej adolescencji (Archer, 1993; Brinthaupt i Lipka, 2002) zaangażowanie nie jest jeszcze podejmowane refleksyjnie, zatem tym wymiarem eksploracyjnym, na którym należy się skupić, chcąc uchwycić początkowy etap kształtowania tożsamości, jest właśnie poszukiwanie szerokie.

Marcia (1966) podkreślał, że tożsamość osiągnięta w jednym obszarze (zwanym też domeną), nie musi oznaczać takiego samego statusu w innym. Możliwa jest zatem sytuacja, że osoba z tożsamością ukształtowaną w sferze zawodowej wciąż poszukuje satysfakcjonujących ją wyborów w innych obszarach (np. relacji romantycznych) lub odwrotnie. Stanowi to argument za koniecznością analizowania kształtowania tożsamości oraz poszukiwania jako jego wstępnego etapu w różnych domenach.

W literaturze proponowane są różne katalogi domen, w których kształtowana jest tożsamość. W klasycznym modelu Marcii przyjmowano założenie, że tożsamość kształtowana jest głównie w sferach światopoglądowej i zawodowej. W modelu zaproponowanym przez Crocetti i współpracowników (Crocetti, Rubini, Luyckx i Meeus, 2008; Crocetti, Rubini i Meeus, 2008) możliwe jest badanie różnych domen, jednak autorzy – skupiając się na wydłużającym się procesie kształtowania tożsamości – badają w głównej mierze domeny istotne dla kształtowania tożsamości w okresie stającej się dorosłości (praca, edukacja, relacje z przyjacielem, relacje z partnerem). Brakowało dotąd w literaturze propozycji katalogu domen istotnych dla początków kształtowania tożsamości we wczesnej adolescencji.

Model tożsamościowego poszukiwania we wczesnej adolescencji

Próbę uchwycenia wczesnego poszukiwania tożsamościowego z uwzględnieniem różnych obszarów owego poszukiwania stanowi model przedstawiony przez Kłym i Cieciucha (2015). Przyjęli oni definicję poszukiwania szerokiego za Luyckxem i współpracownikami (2008) jako odkrywanie, dociekanie, zbieranie informacji o różnych alternatywach i możliwych opcjach wyboru w istotnych tożsamościowo obszarach, dokonane zgodnie z indywidualnymi celami, wartościami i przekonaniami, poprzedzające podejmowane zobowiązania. Na podstawie teoretycznych rozważań i analizy dostępnej literatury zaproponowali oni katalog dwunastu obszarów poszukiwania tożsamościowego w okresie wczesnej adolescencji, stworzyli operacjonalizację poszukiwania w owych obszarach, a następnie dokonali empirycznej konfirmacji modelu (Kłym i Cieciuch, 2015). W owym katalogu domen poszukiwania we wczesnej adolescencji zostały ujęte obszary życia wcześniej rozważane przez badaczy tożsamości, np. światopogląd (Marcia, 1966), praca (Crocetti, Rubini i Meeus, 2008), przyszłość (Luyckx i in., 2006), oraz takie domeny, które mogą być szczególnie istotne dla tożsamości w okresie wczesnej adolescencji i są obecne w literaturze, chociaż nie były badane w ramach istniejących modeli kształtowania tożsamości. Zestawienie wyróżnionych dwunastu domen poszukiwania tożsamościowego przedstawia Tabela 1.

Tabela 1

Domeny poszukiwania tożsamościowego wyróżnione przez Kłym i Cieciucha (2015)

Domena poszukiwania	Opis
Wygląd fizyczny	Poszukiwanie dotyczy wzrastającego znaczenia przypisywanego fizyczności i przejawia się większym niż wcześniej zwracaniem uwagi na wygląd swój i innych. Jest to rozmyślanie na temat tego, jak się wygląda, oraz szukanie swojego własnego stylu (Brinthaupt i Lipka, 2002).
Czas wolny	Poszukiwanie odnosi się do różnych możliwości dotyczących dodatkowych zajęć, zatem wszelkich aktywności, które nastolatek podejmuje lub chciałby podjąć w wolnym czasie. Celem jest znalezienie własnych zainteresowań i pasji oraz odkrycie swoich mocnych stron (Erikson, 1968).
Rodzina pochodzenia	Poszukiwanie w tej domenie przejawia się w postaci refleksji związanych z rodziną pochodzenia oraz panującymi w niej relacjami. Jest to również rozważanie, czy pasuje się do niej i czy jest się podobnym do innych jej członków, oraz porównywanie własnej rodziny z rodzinami rówieśników (McKinney i Renk, 2011).
Praca	Poszukiwanie odnosi się do pojawiających się refleksji na temat możliwych przyszłych wyborów dotyczących zawodu. Obejmuje rozważania na temat tego, co nastolatek chce robić w dorosłym życiu, jaką pracę chciałby podjąć – wszelkie jego pomysły na zawód, który byłby dla niego najbardziej odpowiedni w przyszłości (Marcia, 1966).

Relacje chłopak– –dziewczyna	Poszukiwanie w tej domenie polega na wzrastającym zainteresowaniu nastolatka romantycznymi relacjami oraz większym niż na wcześniejszych etapach rozwojowych zwracaniu uwagi na płeć przeciwną. Odnosi się również do myślenia o tym, jaka osoba byłaby dla nastolatka najlepsza w roli partnera, a także jakiego rodzaju związek nastolatek chciałby z tą osobą stworzyć (Conolly, Craig, Goldberg i Pepler, 1999; Furman i Shaffer, 1999).
Formowanie własnego zdania	Poszukiwanie w obszarze formowania własnego zdania przejawia się w przybierającej na sile w okresie dorastania potrzebie autonomii w sferze decyzyjności. Jest to zatem formowanie własnych poglądów, związane z przyjmowaniem lub odrzucaniem przekonań rodziców (Duckett, Raffaelli i Richards, 1989).
Postrzeganie własnego miejsca w cyklu życia	Poszukiwanie dotyczy przechodzenia z jednego etapu rozwojowego w inny ze ściśle współwystępującym poczuciem wyrastania z dzieciństwa i przechodzenia w nową – jakościowo inną – fazę własnego życia. Poszukiwanie w tej domenie wiąże się z odczuwaniem dyskomfortu przez nastolatka w sytuacjach, gdy inni (szczególnie rodzice) traktują go jak dziecko (Brinthaupt i Lipka, 2002).
Autorefleksja	Poszukiwanie w tej domenie przejawia się rozmyślaniem na swój temat, zadawaniem sobie pytań na temat tego, kim się jest. Jest to również odczuwanie potrzeby odkrywania nowych rzeczy o sobie i poznawania samego siebie (Brinthaupt i Lipka, 2002).
Przyszłość	Poszukiwanie obejmuje rozważanie różnych kierunków, które nastolatek może podjąć w życiu; zastanawianie się nad tym, jak chciałby żyć, dopełnione rozmyślaniem na temat tego, jakie cele są dla niego ważne i jaki styl życia odpowiadałby mu w przyszłości (Luyckx i in., 2006, 2008).
Przyszła rodzina	Jest to odrębna domena od wcześniej opisywanej rodziny pochodzenia i skupia się na relacjach, jakie nastolatek chciałby zbudować w rodzinie, którą sam stworzy w przyszłości. Poszukiwanie w tej domenie przejawia się wyobrażaniem sobie swojej przyszłej rodziny i sposobu, w jaki będzie ona funkcjonować (Furman i Shaffer, 1999).
Światopogląd	Poszukiwanie w tej domenie przejawia się szukaniem informacji na temat różnych systemów wartości, porównywaniem ich ze sobą i rozważaniem dostępnych alternatyw. Są to również refleksje pozwalające nastolatkowi uzasadnić i umocnić jego przekonania i wątpliwości związane z wiarą (Boyes i Chandler, 1992; Erikson, 1950).
Stosunek do zasad	Poszukiwanie przejawia się w rozważaniu, czy wszystkie panujące reguły, nakazy i zakazy są potrzebne i mają sens. Poszukiwanie nastolatka w tej domenie przejawia się także zastanawianiem się nad tym, co by się stało, gdyby się tych ustalonych zasad nie trzymał (Krettenauer, Colasante, Buchmann i Malti, 2014; Magnusson, Stattin i Allen, 1985).

Dotychczasowe badania empiryczne potwierdziły model wyróżniający dwanaście domen poszukiwania tożsamościowego opisanych w Tabeli 1 (Kłym i Cieciuch, 2015), ale ciągle niewiele wiadomo na temat dynamiki poszukiwania we wczesnej adolescencji. Celem niniejszych badań jest wypełnienie tej luki.

Badania własne

Głównym naszym celem jest ukazanie dynamiki tożsamościowego poszukiwania w okresie wczesnej adolescencji. Sformułowaliśmy następujące hipotezy.

H 1: Poszukiwanie tożsamościowe w obrębie poszczególnych domen nasila się wraz z dorastaniem adolescentów.

Zgodnie z sugestiami obecnymi w literaturze (Marcia, 1966; Archer, 1993; Erikson, 1959) w okresie wczesnej adolescencji rozpoczyna się refleksyjne poszukiwanie i staje się ono coraz bardziej intensywne. Zarazem można oczekiwać, że istotną rolę w poziomie poszukiwania oraz jego intensyfikacji odgrywają różnice indywidualne i czynniki środowiskowe. Dlatego też sformułowaliśmy hipotezę:

H 2: Występuje istotne zróżnicowanie interpersonalne w (a) intensywności poszukiwania na początku oraz w (b) nasileniu zmiany intensywności poszukiwania.

Ponadto – zgodnie z twierdzeniem Marcii (1966) – tożsamość w poszczególnych obszarach może być kształtowana z różną intensywnością i w różnym czasie, zatem dotyczy to również procesu poszukiwania, który jest pierwszym krokiem do ukształtowania tożsamości. Oczekiwaliśmy zatem, że intensyfikacja poszukiwania tożsamościowego (postulowana w Hipotezie 1) oraz zróżnicowanie interpersonalne (postulowane w Hipotezach 2a i 2b) mogą być różne w różnych domenach poszukiwania.

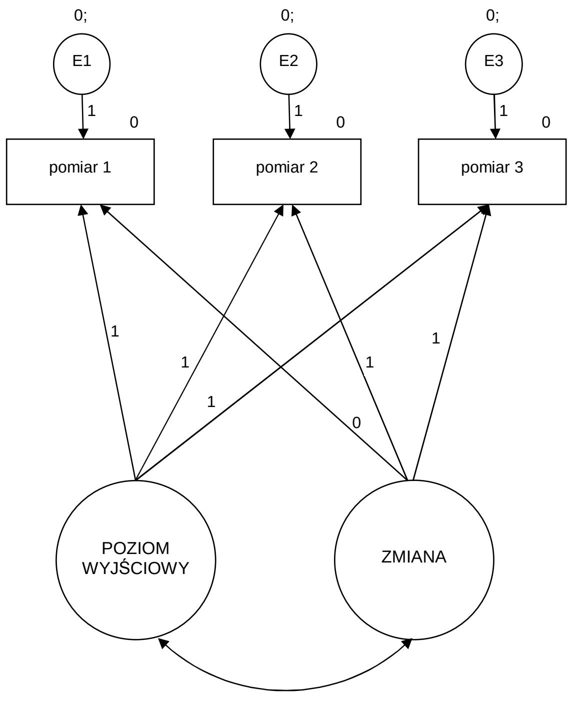
Niniejsze badania mają charakter eksploracyjny, dlatego też – ze względu na brak dotychczasowych badań dotyczących dynamiki poszukiwania tożsamościowego – nie sformułowaliśmy precyzyjnych hipotez co do zróżnicowania między obszarami. Zastosowaliśmy jednak model analityczny, który w eksploracyjny sposób pozwoli ukazać specyfikę dynamiki w każdej z badanych domen.

METODA

Metoda analizy danych

Analiza zmiany w nasileniu poszukiwania została przeprowadzona w modelu latentnych krzywych rozwojowych (*latent growth curve*, LGC; Byrne, 2010). LGC pozwala na stosunkowo precyzyjny opis zmiany nie tylko na poziomie grupowym, ale i jej zróżnicowania interindywidualnego (Hser, Hoffman, Grella i Anglin, 2001). LGC zawiera w sobie bowiem model wewnątrzosobowy (*within-person*), ukazujący indywidualną zmianę wewnątrz poszczególnych osób, oraz międzyosobowy (*between-person*), obrazujący różnice występujące pomiędzy badanymi. Estymacja LGC w ramach modelu SEM opiera się na analizie średnich i macierzy kowariancji, co umożliwia oddzielenie efektu grupowe-

go (opartego na średniej) od efektu indywidualnych osób (opartego na kowariancji). Zmiennymi obserwowalnymi są wyniki trzech pomiarów danej zmiennej (np. poszukiwania tożsamościowego w domenie wygląd fizyczny), a zmienne latentne stanowią: „średni poziom wyjściowy danej zmiennej” (*intercept*) oraz „zmiana” (*slope*). Takie zinterpretowanie opisanych zmiennych jest możliwe dzięki określonemu układowi warunków i ograniczeń narzuconych na ładunki czynnikowe oraz potraktowaniu modelu LGC jako modelu czynnikowego ze znanymi wszystkimi ładunkami czynnikowymi (Byrne, 2010). Model LGC dla trzech pomiarów, przy założeniu liniowości zmiany, prezentuje Rysunek 1.

Rysunek 1. Model latentnych krzywych rozwojowych dla trzech pomiarów (na podstawie: Cieciuch, 2013). W kołach prezentowane są zmienne latentne, w prostokątach – zmienne obserwowalne; E – oznacza błąd pomiaru.

Zgodnie z procedurą opisaną przez Byrne (2010), model LGC poddaliśmy interpretacji w następujący sposób:

1. Analiza wskaźników dopasowania modelu do danych (analiza wstępna). Jest to pierwszy krok, wskazujący na zasadność podjęcia dalszych etapów analizy. Do oceny dopasowania modelu latentnych krzywych rozwojowych zastoso-

waliśmy następujące wskaźniki: (1) CFI oraz (2) RMSEA. Przyjęliśmy standardowe kryteria akceptowalności modelu jako dobrze dopasowanego do danych, stosowane również w konfirmacyjnej analizie czynnikowej (Hu i Bentler, 1999; Marsh, Hau i Wen, 2004), tj. CFI > 0,90 i RMSEA < 0,08.

2. Analiza zmiany podłużnej w badanej grupie (test Hipotezy 1). Analiza ta umożliwia odpowiedź na pytanie, czy nasilenie badanych zmiennych zmienia się w czasie. Wskaźnikiem tej zmiany jest istotność średniej zmiennej latentnej „zmiana". Zmiana podłużna w przypadku opisanych badań oznacza, że intensywność poszukiwania tożsamościowego zmieniła się z czasem. Ze względu na stosunkowo krótki okres badania (1,5 roku) oraz etap rozwojowy badanych (wczesna adolescencja) testowaliśmy wzrost liniowy.

3. Analiza zróżnicowania międzyosobowego w poziomie danej zmiennej w punkcie wyjścia (test Hipotezy 2a). Analiza ta umożliwia odpowiedź na pytanie, czy wszyscy badani w pierwszym pomiarze mają taki sam poziom badanej zmiennej, czy też różnią się pod tym względem. Wskaźnikiem tego zróżnicowania jest miara istotności wariancji zmiennej latentnej „poziom wyjściowy". Zróżnicowanie to oznacza, że poszczególne osoby znacząco różniły się od siebie nawzajem intensywnością poszukiwania w momencie pierwszego pomiaru.

4. Analiza zróżnicowania międzyosobowego w zakresie zidentyfikowanej zmiany (test Hipotezy 2b). Analiza ta umożliwia odpowiedź na pytanie, czy zmiana zachodzi u wszystkich badanych w taki sam sposób, czy też są między nimi różnice w tym zakresie. Wskaźnikiem tego zróżnicowania jest istotność wariancji zmiennej latentnej „zmiana". Takie zróżnicowanie z kolei oznacza, że poszczególne osoby znacząco różniły się od siebie nawzajem pod względem tego, jak zmieniała się intensywność ich poszukiwania w czasie.

Osoby badane

Grupę badaną stanowiło 327 adolescentów ze zrównoważonym podziałem ze względu na płeć (45% dziewcząt). Podczas pierwszego z trzech pomiarów uczestnicy badania mieli od 11 do 15 lat (*M* = 13,26; *SD* = 1,20) i byli uczniami szkół podstawowych i gimnazjalnych. W badaniach uczestniczyły te dzieci, których rodzice wyrazili pisemną zgodę na udział dziecka w badaniach. Uczestnicy wzięli udział w trzech pomiarach realizowanych co około pół roku (pomiar pierwszy wykonano wiosną 2013, pomiar drugi – jesienią 2013, a pomiar trzeci – wiosną 2014). Pomiary były przeprowadzane przez przeszkolonego badacza, grupowo, podczas zajęć szkolnych.

Narzędzie badawcze

Zastosowano Kwestionariusz Wczesnego Poszukiwania Tożsamościowego (*Early Identity Exploration Scale*, EIES; Kłym i Cieciuch, 2015), który został skonstruowany do pomiaru poszukiwania podejmowanego przez wczesnych adolescentów w dwunastu domenach, opisanych w Tabeli 1.

Każda ze skal ma następującą formę: (1) opis dwóch osób różniących się między sobą pod względem intensywności poszukiwania podejmowanego w konkretnej domenie; (2) zestaw stwierdzeń, do których badany ustosunkowuje się, używając 5-stopniowej skali Likerta (od *bardzo rzadko lub nigdy* do *bardzo często lub zawsze*).

Narzędzie zawiera łącznie 66 stwierdzeń i jest dopasowane formą pod względem płci badanego. Przykład – opis oraz itemy odnoszące się do domeny formowanie własnego zdania – przedstawia Rysunek 2.

Łukasz coraz częściej zauważa, że na wiele tematów ma inne zdanie niż jego rodzice. Gdy zgadza się z dorosłymi, to przyznaje im rację; natomiast gdy ma inne zdanie, pokazuje to.

Tomek zgadza się ze swoimi rodzicami w wielu sprawach i rzadko ma odmienne zdanie. Nie sprzeciwia się rodzicom i rzadko zastanawia się nad tym, czy rodzice mogą się mylić.

A teraz pomyśl o sobie. Czy Ty często masz inne zdanie niż dorośli? Ustosunkuj się do każdego zdania, wstawiając X w odpowiedniej kolumnie.

	Bardzo rzadko lub nigdy	Rzadko	Czasami	Często	Bardzo często lub zawsze
30. Zanim wykonam polecenie rodziców, zastanawiam się, czy ma ono sens.					
31. Zastanawiam się, czy rodzice mają zawsze rację.					
32. Mam inne zdanie niż moi rodzice.					
33. Staram się przekonać rodziców do swojego zdania.					
34. Jeśli mam inne zdanie niż dorośli, pokazuję to.					
35. Odczuwam sprzeciw wobec tego, co mówią rodzice.					

Rysunek 2. Przykładowa skala kwestionariusza EIES; domena: formowanie własnego zdania; wersja dla chłopców.

Rzetelność poszczególnych skal, ustalona na podstawie współczynnika α Cronbacha, we wszystkich pomiarach była zadowalająca do wysokiej. Otrzymano wyniki od: α = 0,62 (dla domeny stosunek do zasad w pierwszym pomiarze) do α = 0,89 (dla domeny autorefleksja w drugim pomiarze).

WYNIKI

Analiza latentnych krzywych rozwojowych została przeprowadzona kolejno dla każdej z dwunastu domen poszukiwania tożsamościowego. W przypadku każdej domeny co najmniej jeden z opisanych wskaźników, a w większości oba, były zadowalające. Jedynie w przypadku trzech domen (wygląd fizyczny, relacje chłopak–dziewczyna, postrzeganie własnego miejsca w cyklu życia) RMSEA przekroczyło próg akceptowalności (0,08), ale CFI również w tych przypadkach sugerowało, że model może zostać zaakceptowany. Uznaliśmy zatem, że model jest dostatecznie dopasowany we wszystkich domenach, co pozwoliło na przejście do dalszych etapów analizy zmiany. Dokładne wartości wskaźników dopasowania (CFI, RMSEA) zostały zawarte w Tabeli 2.

Prostoliniowa zmiana podłużna (Hipoteza 1) w każdej z badanych domen została określona na podstawie znaku i istotności średniej zmiennej latentnej „zmiana”. W przypadku domen: wygląd fizyczny, praca, relacje chłopak–dziewczyna i światopogląd zmiana była istotna (istotna średnia dodatnia), co oznacza, że w tych domenach następuje istotna intensyfikacja poszukiwania. Nieistotne wyniki dla pozostałych domen świadczą o tym, że intensywność poszukiwania w tych domenach nie zmieniała się istotnie wraz z upływem czasu w całej grupie badanej.

W niektórych domenach wariancja zmiennej latentnej „zmiana” była istotna, mimo że jej średnia nie była istotna. Były to domeny: formowanie własnego zdania, autorefleksja, przyszłość oraz stosunek do zasad. Oznacza to, że w tych domenach nie stwierdzono istotnej zmiany dla całej grupy, ale jest możliwe, że zachodzi ona dla części osób badanych, ponieważ badani istotnie różnili się między sobą w przebiegu zmiany nasilenia poszukiwania w tych domenach.

Jak wskazuje Tabela 2, wykazano zróżnicowanie międzyosobowe w poziomie wyjściowym poszukiwania (Hipoteza 2a) we wszystkich dwunastu domenach, ponieważ wariancja zmiennej „poziom wyjściowy” jest istotna w każdej domenie. Oznacza to, że wystąpiły istotne różnice między adolescentami w poziomie poszukiwania na początku badań.

Zgodnie z procedurą opisaną w punkcie „Metoda analizy danych”, czwartym krokiem interpretacji danych jest weryfikacja, czy dla wszystkich domen, w których potwierdzono zmianę w poziomie poszukiwania, istnieje zróżnicowanie międzyosobowe w zakresie zidentyfikowanej zmiany (Hipoteza 2a). Ze wskazanych wyżej domen, w których potwierdzono istotną zmianę podłużną podejmowanego poszukiwania, w przypadku domen: wygląd fizyczny, praca i światopogląd potwierdzono istotne zróżnicowanie międzyosobowe (wariancja zmiennej latentnej „zmiana” była istotna). Oznacza to, że chociaż u wszystkich badanych występuje intensyfikacja poszukiwania w tych domenach, to jednak badani różnią się między sobą stopniem tej intensyfikacji.

Tabela 2

Wyniki analizy rozwojowych krzywych latentnych dla dwunastu domen poszukiwania tożsamościowego

Domena poszukiwania tożsamościowego	Wskaźniki dopasowania modelu				Średnia		Wariancja	
	χ^2	*p*	CFI	RMSEA	Poziom wyjściowy	Zmiana	Poziom wyjściowy	Zmiana
Wygląd fizyczny	11,122	0,00	0,97	0,18	2,48***	0,10***	0,32***	0,06*
Czas wolny	1,035	0,31	1	0,01	2,99***	-0,03	0,41***	0,01
Rodzina pochodzenia	0,585	0,44	1	0	2,22***	0,02	0,30***	0,04
Praca	0,661	0,42	1	0	3,05***	0,11***	0,37***	0,06*
Relacje chłopak––dziewczyna	6,483	0,01	0,98	0,13	3,13***	0,08**	0,50***	0,07
Formowanie własnego zdania	0,012	0,91	1	0	3,15***	-0,03	0,40***	0,06*
Postrzeganie własnego miejsca w cyklu życia	8,479	0,00	0,98	0,15	3,37***	-0,04	0,37***	0,02
Autorefleksja	0,620	0,43	1	0	2,71***	0,04	0,57***	0,13***
Przyszłość	0,984	0,32	1	0	3,15***	0,05	0,44***	0,08**
Przyszła rodzina	1,285	0,26	1	0,03	2,91***	-0,02	0,49***	0,05
Światopogląd	0,971	0,32	1	0	2,36***	0,12***	0,20***	0,10***
Stosunek do zasad	0,000	0,99	1	0	2,71***	0,03	0,20***	0,08**

Uwaga. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Biorąc pod uwagę dwa kryteria: (1) istotność nasilania poszukiwania oraz (2) zróżnicowanie interpersonalne w przebiegu ewentualnego nasilania poszukiwania, można podzielić domeny na cztery rodzaje. Zostały one zaprezentowane w Tabeli 3.

Tabela 3

Zróżnicowanie domen ze względu na przebieg procesu poszukiwania

	Poszukiwanie nasila się w całej grupie	Poszukiwanie nie nasila się w całej grupie
Występuje zróżnicowanie między adolescentami w nasileniu zmiany	– wygląd fizyczny – praca – światopogląd	– formowanie własnego zdania – autorefleksja – przyszłość – stosunek do zasad
Nie występuje zróżnicowanie między adolescentami w nasileniu zmiany	– relacje chłopak–dziewczyna	– rodzina pochodzenia – przyszła rodzina – postrzeganie własnego miejsca w cyklu życia – czas wolny

W domenach: wygląd fizyczny, praca i światopogląd występuje intensyfikacja poszukiwania, zatem bez względu na to, jak intensywnie nastolatek poszukuje tożsamości w tych domenach na początku rozważanego okresu rozwojowego, możemy przewidywać, że podejmowane przez niego poszukiwanie będzie w tych domenach coraz silniejsze. Zarazem występuje istotne zróżnicowanie między adolescentami w dynamice nasilenia poszukiwania.

DYSKUSJA

Tożsamość jest ostatnio jednym z bardziej zajmujących zagadnień nie tylko w obszarze psychologii, lecz także socjologii czy antropologii kulturowej. Pomimo coraz częściej pojawiających się interdyscyplinarnych dyskusji i badań, wciąż brakuje jasności w tym, jak tożsamość się kształtuje i jak się zmienia. Dynamika tożsamości związana jest zarówno z indywidualnymi potrzebami, jak i treścią, która określa i daje poczucie autonomii. Znaczenie treści tożsamości w ciągu życia ewoluuje – wskutek zarówno rozwoju osobowego, jak i funkcjo-

nowania w intensywnie zmieniającym się kontekście – środowiskowym i społeczno-kulturowym. Zmienny układ cenionych społecznie odniesień, a także okoliczności i wydarzenia życiowe odgrywają kluczową rolę w utrzymywaniu albo zmianie tego, co cenne i satysfakcjonujące dla jednostki.

Ze względu na istniejące współcześnie zjawisko wydłużającego się procesu kształtowania tożsamości (Schwartz, Côté i Arnett, 2005), najczęściej raportowane w literaturze badania koncentrują się głównie na zaangażowaniu (Crocetti, Rubini i Meeus, 2008) – na które z różnych powodów młodzi ludzie się nie decydują. Dużo mniej poświęca się uwagi procesowi poszukiwania. Niniejszy artykuł ma na celu wypełnienie tej luki i stanowi próbę poszerzenia dotychczasowej wiedzy na temat dynamiki poszukiwania podejmowanego na początkowym etapie kształtowania tożsamości.

Przyjęto katalog dwunastu domen, w jakich rozpoczyna się proces poszukiwania w okresie wczesnej adolescencji, zaproponowany przez Kłym i Cieciucha (2015), i w badaniach podłużnych zbadano dynamikę tego procesu. Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować następujące wnioski:

Po pierwsze, okazało się, że adolescenci różnią się między sobą w punkcie wyjścia (podczas pierwszego pomiaru) nasileniem poszukiwania we wszystkich dwunastu domenach. Przyczyną tego zróżnicowania mogą być różnice indywidualne (np. cechy osobowości), różnice w sytuacji społecznej i rodzinnej.

Po drugie, mimo że badania przeprowadzono w stosunkowo krótkim okresie (1,5 roku), można było zaobserwować pewne prawidłowości opisujące dynamikę zmian. Poszukiwanie jest zatem konstruktem dynamicznym, który zmienia się dość intensywnie w stosunkowo krótkim przedziale czasu we wczesnej adolescencji.

Po trzecie, proces poszukiwania **nie** przebiega w taki sam sposób w każdej domenie (zob. Tabela 3). Intensyfikacja poszukiwania, różna u różnych osób, następuje w domenach: wygląd fizyczny, praca i światopogląd. Należy zauważyć, że praca i światopogląd są domenami wyróżnionymi już przez Marcię (1966), zatem należą do swoistego kanonu badanych obszarów. Z kolei wygląd fizyczny, jako domena z równie intensywnym nasileniem poszukiwania w badanym okresie, może mieć związek zarówno z procesami rozwojowymi (Brinthaupt i Lipka, 2002), jak i kulturowymi (Brooks-Gunn i Graber, 1999).

W zakresie relacji chłopak–dziewczyna również stwierdzono intensyfikację poszukiwania w badanym okresie, ale badani w dynamice owej intensyfikacji nie różnią się od siebie, co może świadczyć o powszechności poszukiwania w tym zakresie i wadze tej domeny (Furman i Shaffer, 1999). Warto dodać, że jest to jedna z domen wyróżnionych już przez Marcię (1966), a także będąca w zgodzie

z powszechnie przyjmowaną w teoriach psychospołecznego rozwoju oraz przywiązania koewolucją nawiązywania relacji romantycznych z kształtowaniem tożsamości w okresie dorastania (Kerpelman i in., 2012).

W domenach: formowanie własnego zdania, autorefleksja, przyszłość oraz stosunek do zasad nie stwierdzono istotnej intensyfikacji poszukiwania na poziomie grupy, ale stwierdzono istotne zróżnicowanie w zakresie przebiegu tego procesu między badanymi. Są to zatem domeny, w których intensyfikacja poszukiwania następuje mniej powszechnie niż w tych, wymienionych powyżej. W zakresie domen: rodzina pochodzenia, przyszła rodzina, postrzeganie własnego miejsca w cyklu życia oraz czas wolny nie stwierdzono intensyfikacji poszukiwania ani zróżnicowania interpersonalnego w dynamice tego procesu. Są to zatem domeny, w których poszukiwanie w badanym okresie było zasadniczo niezmienne. Pomimo faktu, że w literaturze podkreśla się zmiany występujące w percepcji rodziny pochodzenia w okresie dorastania względem dzieciństwa (Oleszkowicz i Senejko, 2011), być może w kwestii intensyfikacji poszukiwania tożsamościowego badany okres nie był wystarczający, aby uchwycić istotne zmiany. W przypadku pozostałych domen, w których nie zanotowano spodziewanego wzrostu poszukiwania – czas wolny i postrzeganie własnego miejsca w cyklu życia – już na początkowym etapie analizowanego okresu poszukiwanie występowało z większą niż w innych domenach intensywnością.

Wyprowadzone wnioski umacniają twierdzenie Marcii o niejednolitym uformowaniu tożsamości w różnych jej domenach oraz podkreślają zasadność analizowania tożsamości jako zróżnicowanej pod względem domenowym. Związki z płcią przeciwną, zawieranie pierwszych bliższych relacji romantycznych okazuje się jedyną uniwersalną treścią, równie istotną dla wszystkich wczesnych adolescentów.

Przeprowadzone badania, ukazując regularności i zróżnicowanie w procesie poszukiwania, skłaniają do sformułowania szeregu pytań badawczych, które będą mogły znaleźć odpowiedzi w kolejnych badaniach. Szczególnie istotne wydaje się pytanie, jaki przebieg procesu poszukiwania uprawdopodobnia podjęcie względnie stałego zaangażowania, które charakteryzuje tożsamość dojrzałą. Być może poszukiwanie i jego intensyfikacja w niektórych obszarach są bardziej adaptacyjne niż w innych. Wczesna identyfikacja poszukiwania i jego intensyfikacji w poszczególnych domenach, które są istotne dla dobrostanu i tożsamości osiągniętej lub pozwalają przewidzieć problemy dezadaptacyjne, mogłaby mieć znaczenie nie tylko teoretyczne, lecz także aplikacyjne.

LITERATURA CYTOWANA

Archer, S. L. (1993). Identity status in early and middle adolescents: Scoring criteria. W: J. E. Marcia, A. S. Waterman, D. R. Matteson, S. L. Archer i J. L. Orlofsky (red.), *Ego identity: A handbook for psychosocial research* (s. 177-204). New York: Springer-Verlag.

Boyes, M. C. i Chandler, M. (1992). Cognitive development, epistemic doubt, and identity formation in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 21*, 277-304.

Brinthaupt, T. M. i Lipka, R. P. (2002). *Understanding early adolescent self and identity: Applications and interventions.* Albany, NY: State University of New York Press.

Brooks-Gunn, J. i Graber, J. A. (1999). What's sex got to do with it? The development of health and sexual identities during adolescence. W: R. J. Contrada i R. D. Ashmore (red.), *Self, social identity, and physical health: Interdisciplinary exploration* (s. 155-182). New York: Oxford University Press.

Brzezińska, A. I. (2006). Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej. W: A. W. Brzezińska, A. Hulewska i J. Słomska (red.), *Edukacja regionalna* (s. 47-77). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Brzezińska, A. I., Czub, T., Hejmanowski, Sz., Rękosiewicz, M., Kaczan, R. i Piotrowski, K. (2012). Determinants of identity formation during the transition from adolescence to adulthood. *Culture and Education, 5*(91), 5-27.

Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with Amos: Basic concepts, applications, and programming* (2nd ed.). New York, NY: Taylor and Francis Group.

Cieciuch, J. (2013). *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*. Warszawa: Liberi Libri.

Connolly, J., Craig, W., Goldberg, A. i Pepler, D. (1999). Conceptions of cross-sex friendships and romantic relationships in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 28*, 481-493.

Crocetti, E., Rubini, M., Luyckx, K. i Meeus, W. (2008). Identity formation in early and middle adolescents from various ethnic groups: From three dimensions to five statuses. *Journal of Adolescence, 37*, 983-996.

Crocetti, E., Rubini, M. i Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: Development and validation of three-dimensional model. *Journal of Adolescence, 31*, 207-222.

Duckett, E., Raffaelli, M. i Richards, M. H. (1989). Taking care: Maintaining the self and the home in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 18*, 549-566.

Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York, NY: Norton.

Erikson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle*. New York, NY: International Universities Press.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York, NY: Norton.

Furman, W. i Shaffer, L. A. (1999). A story of adolescence: The emergence of other-sex relationships. *Journal of Youth and Adolescence, 28*, 513-522.

Hser, Y., Hoffman, V., Grella, C. i Anglin, D. (2001). A 33-year follow-up of narcotics addicts. *General Archives of Psychiatry, 58*, 503-508.

Hu, L. i Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*(1), 1-55.

Kerpelman, J. L., Pittman, J. F., Saint-Eloi Cadely, H., Tuggle, F. J., Harrel-Levy, M. K. i Adler-Baeder, F. M. (2012). Identity and intimacy during adolescence: Connections among identity styles, romantic attachment and identity commitments. *Journal of Adolescence, 35*, 1427-1439.

Kłym, M. i Cieciuch, J. (2015). The Early Identity Exploration Scale – a measure of initial exploration in breadth during early adolescence. *Frontiers in Psychology, 6*(533). DOI: 10.3389/fpsyg.2015.00533

Krettenauer, T., Colasante, T., Buchmann, M. i Malti, T. (2014). The development of moral emotions and decision-making from adolescence to early adulthood: A 6 year longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence, 43*, 583-596.

Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B. i Beyers, W. (2006). Unpacking commitment and exploration – Preliminary validation of an integrative model of late adolescent identity formation. *Journal of Adolescence, 29*, 361-378.

Luyckx, K., Schwartz, S., Berzonsky, M., Soenens, B., Vansteenkiste, M. i Smits, I., (2008). Capturing ruminative exploration: Extending the four dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality, 42*, 58-82. DOI: 10.1016/j.jrp.2007.04.004

Magnusson, D., Stattin, H. i Allen, V. L. (1985). Biological maturation and social development: A longitudinal study of some adjustment processes from mid-adolescence to adulthood. *Journal of Youth and Adolescence, 14*, 267-283.

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology, 3*, 551-558.

Marsh, H. W., Hau, K.-T. i Wen, Z. (2004). In search of golden rules: Comment on hypothesis-testing approaches to setting cutoff values for fit indexes and dangers in overgeneralizing Hu and Bentler's (1999) findings. *Structural Equation Modeling, 11*, 320-341.

McKinney, C. i Renk, K. (2011). A multivariate model of parent-adolescent relationship variables in early adolescence. *Child Psychiatry and Human Development, 42*, 442-462.

Meeus, W., Iedema, J. i Maassen, G. H. (2002). Commitment and exploration as mechanisms of identity formation. *Psychological Reports, 90*, 771-785.

Oleszkowicz, A. i Senejko, A. (2011). Dorastanie. W: J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 259-286). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Schwartz, S. J., Côté, J. E. i Arnett, J. J. (2005). Identity and agency in emerging adulthood: Two developmental routes in the individualization process. *Youth & Society, 37*, 201-229.

Słowińska, A. i Oleszkowicz, A. (2012). *Propozycja modyfikacji Modelu Podwójnego Cyklu Formowania się Tożsamości Luyckxa i współpracowników.* Referat wygłoszony na XXI Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej, Zielona Góra.

Stephen, J., Fraser, E. i Marcia, J. E. (1992). Moratorium-achievement (Mama) cycles in lifespan identity development: Value orientations and reasoning system correlates. *Journal of Adolescence, 15*, 283-300.

Tesch, S. i Whitbourne, S. K. (1982). Intimacy and identity status in young adults. *Journal of Personality and Social Psychology, 43*, 1041-1051.

Whitbourne, S. K. (2002). *The aging individual: Physical and psychological perspective* (2nd ed.). New York: Springer.

Willett, J. B. i Sayer, A. G. (1994). Using covariance structure analysis to detect correlates and predictors of individual change over time. *Psychological Bulletin, 116*, 363-381.